

Structuurvisie Archeologie Gemeente Tynaarlo

Een rijk verleden

Versie 1.6 Ontwerp

Michiel Huisman, Centernet Archeologie

Inhoudsopgave Deel A.

H1. Inleiding.....	3
Opzet.....	3
Werkwijze en totstandkoming.....	4
Werkingsgebied.....	4
Doelstelling.....	4
Vaststellingsprocedure.....	4
H2 Juridisch kader.....	5
Ontwikkelingen in wet- en regelgeving.....	5
Verdrag van Valetta (Malta).....	5
WAMz en MMW.....	5
Archeologisch onderzoek.....	7
AMK en IKAW.....	7
Nationale onderzoeksagenda.....	8
Provinciaal beleid.....	8
Beleidsbrief Archeologie.....	8
Omgevingsvisie en -verordening.....	8
Structuurvisie voor de Ondergrond.....	9
Provinciaal depot.....	9
Gemeentelijk beleid.....	10
Structuurplan gemeente Tynaarlo.....	10
LOP.....	10
Monumentenbeleid.....	10
Compensatie- en Archeologieverordening.....	11
(ontwerp-)Structuurvisie Wonen.....	11
Convenant Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO).....	12
H3 Het archeologisch erfgoed in Tynaarlo.....	13
Bronnenkaart.....	13
Landschapskaart.....	15
Beleidskaart.....	17
Gemeentelijk archeologisch beleid en de relatie met het bestemmingsplan.....	19
Visie.....	19
Archeologisch beleid, onderzoeksverplichting en vrijstellingen.....	19
Wettelijke grenzen.....	20
Huidige situatie.....	20
Provinciaal Archeologisch Belang.....	20
Gemeentelijk maatwerk.....	20
H4 Organisatorische uitwerking:.....	23
Procesmatig.....	23
Beleidsmatig en inhoudelijk.....	23
Ruimtelijke doorvertaling.....	23
Instrumentarium.....	23
Planning.....	24
Relatie met de Monumentenverordening.....	24
Financiële gevolgen.....	25
Kosten van archeologisch onderzoek.....	25
Kosten deskundigheid.....	25
Kosten opstellen Facetbestemmingsplan Archeologie.....	25
Literatuur:.....	26

DEEL B: Archeologische beleids-en advieskaart

(= BAAC-rapport V-10.0210, Buesink et.al. 2011)

H1. Inleiding.

De gemeente Tynaarlo heeft een rijk verleden. Dit uit zich niet alleen in een boeiend cultuurlandschap en diverse monumentale historische gebouwen, maar ook in resten die nu niet meer zichtbaar zijn doordat ze zich nu onder de grond bevinden. Dat ze niet zichtbaar zijn maakt deze archeologische resten echter niet minder waardevol: het zijn de overblijfselen van een bewoningsgeschiedenis die ten minste terug gaat tot de laatste IJstijd (10.000 voor Christus). Sindsdien is ons grondgebied altijd bewoond gebleven en uit alle opeenvolgende perioden zijn dan ook vindplaatsen bekend. En ongetwijfeld zijn er nog diverse 'nieuwe' vindplaatsen te ontdekken.

Sinds de Tweede Wereldoorlog is 2/3 van het Nederlandse bodemarchief verloren gegaan. De onderliggende gedachte van de nieuwe Monumentenwet (2007) is daarom dat behouden moet worden wat behouden kan worden, in de bodem. Dit wordt aangeduid met de Latijnse term '*in situ*'. Dit in tegenstelling tot het behoud '*ex situ*', waarmee wordt bedoeld dat de kennis van archeologische waarden behouden blijft door de resten te documenteren tijdens een opgraving.

Wanneer het bodemarchief toch beschadigd dreigt te raken door ingrepen in de bodem, geldt het principe: 'de verstoorder betaalt'. Dit principe houdt in dat degene die initiatief neemt om in te grijpen in de bodem, de kosten moet dragen voor het archeologisch onderzoek dat benodigd is om de waarden te documenteren.

Met deze nieuwe archeologische wet- en regelgeving komen een aantal nieuwe verplichtingen op de gemeente Tynaarlo af. Doordat de gemeente sinds 2010 (via Drents Plateau) parttime een archeoloog in huis heeft, zijn op een aantal punten al een flink aantal stappen gezet. Sinds september 2007 is de gemeente door een aanpassing van de Monumentenwet verantwoordelijk geworden voor het archeologisch beleid. In de nieuwe wet is namelijk als wettelijke taak voor de gemeente omschreven dat zij bij de vaststelling van bestemmingsplannen rekening houdt met de archeologische belangen. Dat houdt automatisch in dat de gemeente inzicht moet hebben in de archeologische resten binnen haar grondgebied. Daarom heeft de gemeente onderzoeksbureau BAAC in 2011 opdracht gegeven een archeologische beleids- en advieskaart op te stellen. Dit project is uitgevoerd op basis van de Culturele Alliantie, met cofinanciering door de Provincie Drenthe. Tijdens het project is informeel overleg gevoerd over de aansluiting, vormgeving en beleidsmatige uitwerking van de kaart met de andere Drentse gemeenten, via het zogeheten "koepeloverleg".

Opzet

Dit stuk bestaat uit twee delen. Deel A is de daadwerkelijke structuurvisie en beschrijft de beleidsmatige keuzes en de gewenste richting van het gemeentelijke archeologiebeleid. In deel A zal achtereenvolgens worden behandeld: het juridisch kader, een archeologische schets van de gemeente en het gemeentelijke beleid.

Deel B wordt gevormd door de door bureau BAAC opgestelde archeologische verwachtings- en beleidskaart en bevat de landschappelijke gebiedsbeschrijving, de inventarisatie van bekende archeologische waarden en de inhoudelijke analyse. Deel B bevat drie kaartbijlagen: een bronnenkaart met daarop alle reeds bekende elementen, een op landschaps- en bodemtype gebaseerde verwachtingskaart en de op deze twee kaartlagen gebaseerde beleidsadvieskaart.

Werkwijze en totstandkoming

In de Culturele Alliantie tussen de provincie Drenthe en de gemeente is in de periode 2010-2011 een stimuleringsregeling opgenomen voor het opstellen van een gemeentelijke archeologische beleidskaart. Voorwaarde voor de cofinanciering door de provincie was het voldoen aan het provinciale Programma van Eisen voor de archeologische kaarten en aansluiting op de tegelijkertijd te vervaardigen kaarten van de buurgemeenten. Na een aanbesteding is de opdracht tot het vervaardigen van deze archeologische beleidskaart gegund aan BAAC bv te Deventer. Bij aanvang van het project is door BAAC en de gemeente gezamenlijk in september 2010 een voorlichtings- en informatieavond gehouden voor amateurarcheologen en historische verenigingen.

Op de uitvoering van de opdracht werd toegezien door een projectgroep, bestaande uit gemeentelijk vertegenwoordigers uit de werkvelden ruimtelijke ordening, monumenten, landschap en archeologie. Deze projectgroep werd aangevuld met de provinciaal archeoloog om de aansluiting op de provinciale standaard te garanderen. De projectgroep legde regelmatig verantwoording af aan de portefeuillehouders Ruimtelijke ordening en Cultuur van de gemeente Tynaarlo.

In een informeel koepeloverleg met cultuurhistorische vertegenwoordigers van nagenoeg alle andere Drentse gemeenten werden de resultaten van het proces regelmatig besproken. Dit koepeloverleg fungeerde als klankbordgroep en bewaakte de aansluiting over de gemeentegrenzen heen, zowel ruimtelijk als inhoudelijk. In het kader van dit koepeloverleg heeft ook overleg plaatsgevonden met LTO-Noord over de relatie tussen archeologisch beleid en (normaal) agrarisch gebruik. Dit heeft eind 2011 geleid tot het sluiten van een archeologisch convenant tussen LTO, provincie Drenthe en de Drentse gemeenten. Vanzelfsprekend zijn deze afspraken in onderstaande structuurvisie verwerkt. Tijdens de daaropvolgende totstandkoming van deel A van de structuurvisie (zomer 2012) is dezelfde werkwijze gehanteerd.

Werkingsgebied

Deze structuurvisie is van toepassing op het gehele grondgebied van de gemeente Tynaarlo.

Doelstelling

De structuurvisie archeologie inventariseert de bekende en verwachte archeologische waarden en geeft invulling aan de wijze waarop de gemeente Tynaarlo hier in haar ruimtelijke beleid mee om moet gaan. Het belangrijkste instrument daarbij zijn de bestemmingsplannen. In deze bestemmingsplannen zullen te beschermen zones worden aangewezen en van op maat gesneden bestemmingsregels voorzien. Het Bestemmingsplan Buitengebied speelt vanwege haar omvang een belangrijke rol in dit proces. Dit bestemmingsplan wordt momenteel geactualiseerd, waarbij de archeologische waarden worden meegenomen. Maar ook bij het opstellen en/of actualiseren van andere bestemmingsplannen zal deze structuurvisie een rol spelen als toetsend kader.

Vaststellingsprocedure

De gemeente legt haar archeologisch beleid vast in een structuurvisie zoals bedoeld in de Wet ruimtelijke ordening. Een eerste versie van deze structuurvisie is besproken met de betrokken partijen (o.a. provincie Drenthe, LTO-Noord en Adviesraad Platteland en Kleine Kernen) en voorgelegd aan de Raad en bevolking. Op basis daarvan zal een ontwerp-structuurvisie op voorstel van B&W door de raad worden vrijgegeven voor inspraak. De ontwerp-structuurvisie

zal gedurende 6 weken ter inzage liggen, opdat iedereen in de gelegenheid is om een zienswijze in te dienen. Na behandeling van de zienswijzen zal de structuurvisie in het voorjaar van 2013 door de Raad definitief worden vastgesteld.

H2 Juridisch kader.

Ontwikkelingen in wet- en regelgeving.

Vanaf het ontstaan van de Nederlandse archeologiebeoefening in de jaren '20 van de vorige eeuw, was de archeologie lange tijd het terrein van universiteiten, de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek en een enkele stadsarcheoloog. Het onderzoek was vooral wetenschappelijk gericht of bestond uit noodonderzoek naar toevalsvondsten tijdens bouwwerkzaamheden. In de Monumentenwet (1988) waren de bevoegdheden geregeld voor het verlenen van opgravingsvergunningen en de bescherming van archeologische Rijksmonumenten.

Verdrag van Valetta (Malta)

Tegen het eind van de twintigste eeuw groeide het besef dat archeologisch erfgoed onderdeel is van ons gezamenlijke erfgoed, maar kwetsbaar is doordat het aan het oppervlak meestal niet zichtbaar is en voor de leek moeilijk te herkennen. In 1992 is daarom in het Europese Verdrag van Valetta (Malta) vastgelegd dat de lidstaten zich zullen inspannen om dit deel van hun erfgoed beter te beschermen. De Tweede Kamer heeft dit verdrag in 1998 geratificeerd, waarna het proces begon om de afspraken te verwerken in nationale wet- en regelgeving. De eerste stappen waren de introductie van archeologische kwaliteitsnormen en de geleidelijke introductie van marktwerking in de uitvoering van archeologisch veldonderzoek en advisering. De wettelijke vertaling van het verdrag van Valetta kwam echter pas in 2007, waarbij de gemeenten de verantwoordelijkheid voor het archeologisch beleid kregen toebedeeld (zie hieronder).

Het Verdrag van Malta voorziet in bescherming van het Europees archeologisch erfgoed onder meer door de risico's op aantasting van dit erfgoed te beperken.

Een belangrijk uitgangspunt van het verdrag is daarbij dat het archeologisch erfgoed zoveel mogelijk in de bodem (*in situ*) bewaard blijft. Alleen als het ongestoord bewaard blijven van de archeologische resten in de bodem niet mogelijk is, moet de in de bodem aanwezige informatie door middel van opgravingen worden veiliggesteld.

Een ander belangrijk uitgangspunt van het verdrag is de integratie van archeologie en ruimtelijke ordening. Bij het ontwikkelen van ruimtelijk beleid moet het belang bij behoud van archeologische waarden vanaf het begin onderdeel zijn van de besluitvorming. Dit uitgangspunt is onder meer terug te vinden in de Cultuurnota 2001-2004, de Nota Belvedere uit 1999 en de Stellingnamebrief Nationaal Ruimtelijk Beleid uit 2002¹.

WAMz en MMW

In september 2007 is middels de Wet op de Archeologische Monumentenzorg de Monumentenwet 1988 en aantal andere wetten gewijzigd. Hierdoor is de verantwoordelijkheid voor het archeologisch erfgoed grotendeels verschoven van het Rijk en de Provincie naar de Gemeente. Concreet betekent dit dat de gemeente bij het vaststellen van

¹ ROB/Haskoning 2003, p. 1.

bestemmingsplannen rekening dient te houden met het aanwezige archeologisch erfgoed en dit op adequate wijze dient te beschermen. Archeologie is daardoor een standaard onderdeel geworden van de ruimtelijke procedures.

Andere belangrijke wijzigingen in de wet zijn:

- De verankering van het principe “de verstoorder betaalt”,
- Het opnemen van een standaard onderzoeksvrijstelling van 100 m², waarvan beredeneerd mag worden afgeweken,
- De mogelijkheid om opgravingsvergunningen te verlenen aan bedrijven,
- Het aanwijzen van archeologische depots,
- De verschuiving van het eigendom van archeologische vondsten uit opgravingen naar Rijk of Provincie.

De Monumentenwet heeft het archeologisch onderzoek en opgravingen (afb. 1) ingebed in de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Hierbij zijn er twee momenten ingericht voor het vereisen van archeologisch onderzoek:

- ⌚ Bij het indienen van de aanvraag kan een archeologisch rapportage als indieningvereisten worden gevraagd en
- ⌚ Bij het verlenen van een vergunning kan een archeologische opgraving of begeleiding als voorschrift bij de vergunning worden opgenomen.

Het opnemen van een voorschrift voor een opgraving of begeleiding dient gestoeld te zijn op een zogenaamd ‘selectiebesluit’. Met een dergelijk besluit maakt het college kenbaar of de archeologische waarden in een bepaald plan behouden dienen te worden, of dat zij kunnen worden opgegraven (en daarmee vernietigd). Het selectiebesluit heeft geen aparte, wettelijke verankerde plaats gekregen in de ruimtelijke ordening, maar kan wél deel uitmaken van een ander besluit, bijvoorbeeld het verlenen van een omgevingsvergunning voor het bouwen of een omgevingsvergunning voor het wijzigen van een monument.

Afb.1: Archeologisch onderzoek in uitvoering. Foto: De Steekproef bv.

Archeologisch onderzoek

Een archeologisch onderzoek vindt altijd plaats op basis van een Programma van Eisen (PvE). Hierin wordt beschreven welke werkzaamheden in het veld verricht moeten worden (grootte van de opgravingsput, aantal vlakken), hoe de vondsten en sporen dienen te worden uitgewerkt en hoe de rapportage wordt ingevuld. Het PvE dient getoetst te worden door een senior archeoloog, bij voorkeur – aldus de Monumentenwet - door het bevoegd gezag: de gemeente. Opgravingen, boringen en begeleidingen mogen overigens alleen uitgevoerd worden door bedrijven of gemeenten met een opgravingsbevoegdheid.

Onder een opgraving wordt niet alleen het veldwerk verstaan, maar ook de uitwerking van de gevonden materialen (aardewerk, metaal, zoölogische en botanische resten), en het rapporteren ervan. De zorg voor het goed documenteren van het bodemarchief omvat dus veldwerk (het feitelijke graven), de uitwerking van tekeningen en dagrapporten, evenals het determineren, beschrijven en analyseren van de vondsten, en eindigt met het aanleveren van de vondsten bij een erkend archeologisch depot.

AMK en IKAW

De RCE (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed) houdt - in haar rol als kenniscentrum - een Archeologische Monumenten Kaart (AMK) bij. Deze (openbare) kaart is echter niet voor iedereen te raadplegen. Op de AMK staan terreinen (bekende archeologische vindplaatsen) van hoge tot zeer hoge archeologische waarde. Op basis van de Monumentenwet kan de minister zeer waardevolle archeologische vindplaatsen aanwijzen tot wettelijk beschermd archeologisch monument. In de Gemeente Tynaarlo is dit momenteel voor 14 terreinen het geval. Het gaat daarbij onder andere om de hunebedden te Midlaren, Tynaarlo en Zeijen, de Waterburcht te Eelde (afb. 2) en een vroegmiddeleeuws grafveld nabij Midlaren.

Afb. 2. De waterburcht te Eelde, één van de wettelijk beschermde archeologische monumenten in de gemeente. Links van de centrale heuvel zijn de doorsneden te zien van de drievoudige omwalling. Foto: BAAC bv.

Er zijn echter ook gebieden waar nu nog geen vindplaatsen bekend zijn, maar waarvan de archeologische verwachting hoog te noemen is. Deze verwachtingen staan aangegeven op de IKAW (Indicatieve Kaart Archeologische Waarden). Beide kaarten maken deel uit van het digitale systeem 'Archis II'. In dit systeem worden onder meer opgravingen aan- en afgemeld, maar zijn ook gebieden aangegeven waarin zich die archeologische waarden bevinden. Deze kaarten hebben op zichzelf geen juridische status, tenzij vastgesteld door de Provincie. Dat was in Drenthe tot voor kort wel het geval (POP II), maar in de nieuwe Omgevingsvisie beperkt de provincie zich tot terreinen en gebieden van provinciaal Archeologisch Belang (PAB, zie onder). De AMK en de IKAW zijn gebruikt bij het opstellen van de gemeentelijke archeologische beleids- en advieskaart.

Nationale onderzoeksagenda

Niet alle archeologisch resten zijn in de bodem te behouden. Om op nationale schaal een verantwoorde keuze te kunnen maken welke resten opgegraven dienen te worden en welke in de bodem moeten worden behouden, is de NOaA (Nationale Onderzoeksagenda Archeologie²) opgesteld. In dit document wordt de archeologische kennis (of de lacunes daarin) per periode en per gebied in Nederland beschreven.

De NOaA heeft in zichzelf geen juridische status, maar speelt wel een rol bij het tot stand komen van de zogenaamde Programma's van Eisen. Een PvE beschrijft hoe een archeologisch onderzoek precies moet worden uitgevoerd, en schrijft dus ook voor welke onderzoeksvragen relevant zijn. Deze PvE's dienen overigens getoetst te worden door het bevoegd gezag, in de meeste gevallen de gemeente.

Provinciaal beleid

Beleidsbrief Archeologie

In juni 2007 heeft de provincie Drenthe de gemeente door middel van een beleidsbrief op de hoogte gebracht van het door de provincie gevoerde archeologische beleid en hoe daar in de toetsing van ruimtelijke plannen mee om zou worden gegaan. Een groot deel van de procedurele afspraken uit deze beleidsbrief zijn sindsdien achterhaald door de wijzigingen in de monumentenwet (2007) en de Wet ruimtelijke ordening (Wro 2010). In de brief werd echter ook helder uiteengezet welke vrijstellingen de provincie op de diverse typen archeologische vindplaatsen en verwachtingen toelaatbaar vond. Deze systematiek wordt tot op de dag van vandaag gehanteerd in de gemeentelijke bestemmingsplannen.

Omgevingsvisie en -verordening

De provincie Drenthe heeft op 2 juni 2010 de Omgevingsvisie Drenthe vastgesteld. In deze Omgevingsvisie is een aantal kernkwaliteiten gedefinieerd, waar archeologie en cultuurhistorie in bepaalde gevallen deel van uitmaken. Op 13 april 2011 heeft Gedeputeerde Staten van de provincie Drenthe de Omgevingsverordening vastgesteld. In deze verordening is in de toelichting opgenomen dat kernkwaliteiten archeologie en, in specifieke gevallen, cultuurhistorie, als provinciaal belang zijn benoemd. De provincie heeft daarbij een aantal gebieden van 'Provinciaal Belang Archeologie' aangewezen³: de essen, beekdalen, *celtic fields* en de historische kernen van Coevorden en Meppel.

² De onderzoeksagenda is volledig raadpleegbaar via www.noaa.nl.

³ De gebieden van Provinciaal Archeologisch Belang worden vaak aangeduid als PAB-gebieden.

Afb. 3. Het Noordsche Veld bij Zeijen. Behalve de goed zichtbare grafheuvels bevindt zich hier ook een *Celtic Field*; een akkersysteem uit de IJzertijd. Foto: BAAC bv.

In deze gebieden wil de provincie zo vroeg mogelijk in de planvorming met de initiatiefnemer(s) van een ruimtelijke ontwikkeling aan tafel zitten en adviseren over het onderdeel archeologie. Op de deelkaart archeologie (kaartbijlage 2^e) staan binnen de gemeente Tynaarlo 15 objecten (zie tabel 1) die zijn aangewezen als provinciaal belang. Daarnaast zijn een aantal landschapselementen (essen, beekdalen en Drentse Aa-gebied) opgenomen.

Soort object	Aantal
Grafheuvel(groep)	4
Schans	2
Burcht	1
Offerveentje	3
Prehistorische route	2
Celtic Field	3

Tabel 1: Archeologische vindplaatsen van provinciaal belang binnen de gemeente Tynaarlo.

Structuurvisie voor de Ondergrond

De Structuurvisie voor de Ondergrond is een uitwerking van de Omgevingsvisie. In deze structuurvisie worden de verschillende gebruiksfuncties van de ondergrond geïnterpreteerd en de gewenste ontwikkelingen daarin aangegeven. Hierbij wordt onderscheid gemaakt in verschillende lagen. Archeologische waarden vormen één van de elementen van de bovenste laag (0-50 meter).

Provinciaal depot

De Monumentenwet schrijft voor dat iedere provincie een archeologische depot in stand moet houden om de binnen haar grenzen opgegraven resten, inclusief de bijbehorende documentatie, op een goede wijze te bewaren. Hierdoor kan op een later tijdstip nader onderzoek worden uitgevoerd naar specifieke voorwerpen of kunnen vondstcomplexen met

elkaar worden vergeleken. Tevens kan het materiaal worden uitgeleend voor (tijdelijke dan wel permanente) tentoonstellingen. De provincie Drenthe werkt voor haar depot samen met de provincies Groningen en Fryslân. Gezamenlijk beschikken zij over een groot complex in het Groningse dorp Nuis. De provincie Groningen is penvoerder van deze samenwerking en heeft daardoor zowel de depotbeheerder als een aantal van diens assistenten in dienst. Het depot fungeert, naast haar archiverende taken, ook als kenniscentrum en als vraagbaak voor amateurarcheologen en belangstellenden.

Gemeentelijk beleid

Hieronder worden eerst een aantal bestaande beleidsinstrumenten behandeld, waarmee de archeologie een duidelijk raakvlak heeft. Daarna zal het gemeentelijk beleid voor specifiek de archeologie worden beschreven

Structuurplan gemeente Tynaarlo

Onder het motto 'we lenen de ruimte van de generaties na ons' geeft de gemeente in het Structuurplan gemeente Tynaarlo (2006) haar visie op de ruimtelijke ontwikkelingen voor de komende decennia. Het landschap geldt daarbij als richtinggevende onderlegger voor toekomstige ontwikkelingen: 'de combinatie van lagen, zoals bodem, water, natuur, verkeer et cetera, geven we een belangrijke sturende rol bij de keuzes voor het toekomstig grondgebruik en inrichting'.

Wat betreft het toekomstige grondgebruik gaat in het structuurplan veel aandacht uit naar concrete woningbouwopgaven of uitbreiding van bedrijventerreinen. Hier ligt een relatie met het archeologiebeleid omdat door de aanleg van deze terreinen archeologische resten verstoord zouden kunnen worden.

LOP

De visie op het landschap is in 2009 nader uitgewerkt in de structuurvisie Landschapsontwikkelingsplan (LOP). Na een grondige analyse van het landschap, worden (voor zowel het landschap als geheel als per deelgebied) aanbevelingen gedaan voor kwalitatieve verbeteringen. Ten behoeve van de uitvoering is het LOP voorzien van een realisatiestrategie. Het LOP moet worden gezien als een inspiratie-, beleids-, uitvoerings- en beoordelingskader voor ruimtelijke ontwikkelingen. Tevens vormt het LOP een van de ingrediënten van het bestemmingsplan voor de thema's natuur en landschap.

In de gemeente Tynaarlo is een behoorlijk aantal cultuurhistorisch waardevolle wegen gelegen. Ze zijn onder meer aangeduid op de cultuurhistorische kaart van het LOP. Het gaat daarbij zowel om zand-, klinker- als keienwegen. Een deel van deze wegen komt als historische route terug op de bronnenkaart behorende bij de archeologische beleids- en advieskaart (deel B, bijlage 1).

Monumentenbeleid

De gemeente Tynaarlo heeft haar monumentenbeleid vastgelegd in een gemeentelijke Monumentenverordening. De gemeente kent geen gebouwde of archeologische gemeentelijke monumenten. De bescherming van archeologische waarden is in de huidige Monumentenverordening meegenomen en volgt de uitgangspunten van het provinciale beleidsbrief archeologie uit 2007. Deze bescherming via een verordening heeft twee beperkingen; ten eerste is de verordening niet geldig daar waar de archeologie in het bestemmingsplan is geregeld en ten tweede is de verordening geen toetsingsgrond in het kader van de WABO.

De cultuurhistorische elementen zijn op hoofdlijnen meegenomen in het LOP (zie hierboven). Er wordt op dit moment door bureau RAAP in opdracht van de gemeente gewerkt aan een Cultuurhistorische beleidskaart, als voorbereiding op het proces van de Modernisering Monumentenzorg (MoMo). Het streven is om, zodra de Cultuurhistorische beleidskaart klaar is en er meer duidelijkheid is over de uitwerkingsrichting van de MoMo, te komen tot een verdere integratie van het monumenten- en archeologiebeleid.

Compensatie- en Archeologieverordening

In 2005 heeft de gemeenteraad een compensatie- en archeologieverordening vastgesteld die regelt hoe de aantasting van bepaalde natuur-, cultuurhistorische en archeologische waarden geregeld moeten worden. Voor de archeologie bestond deze compensatie uit de verplichting tot het doen van onderzoek en het laten uitwerken en publiceren daarvan.

Op basis van artikel 8 van de verordening is het archeologische deel ervan echter buiten werking gesteld bij de inwerkingtreding van de herziene Monumentenwet in september 2007.

(ontwerp-)Structuurvisie Wonen

Als opvolger van het Woonplan wordt momenteel een structuurvisie Wonen voorbereid. De ontwerpversie hiervan is gereed. De gemeente Tynaarlo kent een aantal grootschalige woonopgaven; de nieuwe wijken Ter Borch bij Eelderwolde, De Bronnen bij Vries en Groote Veen te Eelde. In al deze drie projecten is de afgelopen jaren systematisch archeologisch onderzoek uitgevoerd. In Groote Veen heeft dit zelfs geleid tot een grootschalige opgraving, met opvallende resultaten (afb. 4). Ook voor de kleinere in- en uitbreidingslocaties wordt, al dan niet via het bestemmingsplan, vroegtijdig aandacht besteed aan de te verwachten archeologische waarden en het daarvoor benodigde onderzoek.

Afb. 4. Een opvallende vondst uit Eelde, Groote Veen: een graf uit de Trechterbekercultuur met bijgiften (een paar gouden oorijzers en drie rijk versierde bekers). Foto: De Steekproef bv.

Convenant Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO)

Het convenant tussen LTO, elf Drentse gemeenten en de provincie Drenthe, ondertekend op 15 december 2011, heeft als doel om het archeologisch bodemarchief te beschermen. Om dit te bereiken zijn draagvlak voor en praktische toepasbaarheid van regels essentiële voorwaarden. Om inhoud te geven aan deze regels, gericht op agrarische activiteiten, is overleg gevoerd tussen deze partijen. Hierbij stond de vraag centraal hoe normaal landbouwkundig gebruik zich verhoudt tot het voldoende beschermen van de te verwachten en de bekende archeologische waarden. De organisaties zijn het er over eens dat een aantal grondbewerkingen, ondanks dat ze dieper gaat dan de bouwvoor van 0,3 meter, niet of nauwelijks van invloed is op de mogelijkheid om het (eventueel) aanwezig archeologisch bodemarchief te kunnen lokaliseren, te onderzoeken en/of *in situ* (in de bodem) te behouden. Het gaat hierbij om grondbewerkingen in de vorm van het aanbrengen van drainage en niet-bodemkerende werkzaamheden ten behoeve van het oplossen van een verdichte bodemstructuur (woelen) tot maximaal 10 cm onder de bouwvoor van 0,3 m. De ondertekenende organisaties geven met dit convenant inhoud aan de uitwerking van de Provinciale Omgevingsverordening en de gemeentelijke bestemmingsplannen.

H3 Het archeologisch erfgoed in Tynaarlo

In overeenstemming met het door de provincie Drenthe ontwikkelde model bestaat de archeologische beleids- en advieskaart van de gemeente Tynaarlo uit drie lagen: de bronnenkaart, de landschapskaart en de beleidskaart (allen op schaal 1:25.000). Deze worden hieronder kort besproken.

Bronnenkaart

De bronnenkaart (afb. 5) is een weergave van alle bekende bronnen die informatie geven over cultuurhistorische objecten die (deels) in de bodem aanwezig zijn. Naast alle bekende archeologische vindplaatsen (AMK-terreinen) en eerder uitgevoerde onderzoeken, staan er ook elementen op die afkomstig zijn van een analyse van historisch kaartmateriaal: molens, begraafplaatsen, historische wegenstructuren, markegrenzen en andere objecten die wijzen op gebruik in het verleden.

Net als op de andere kaartbladen zijn de belangrijkste dorpskernen in een uitsnede opgenomen in een grotere kaartschaal (1: 10.000).

Op de bronnenkaart is duidelijk te zien hoe sterk de mens een stempel op het landschap heeft gedrukt. De meest opvallende elementen zijn namelijk de Noordwest-Zuidoost gerichte, langgerekte gordels van aaneengesloten essen en de historische wegenstructuur die eveneens de hoge gronden volgt. Bij Zuid- en Midlaren loopt zelfs een tweetal prehistorische routes, onder andere herkenbaar aan de aanwezigheid van karrensporen, grafheuvels en hunebedden, over de flanken van de Hondsrug.

Het wekt dan ook geen verbazing dat enkel de jongere ontginningsdorpen (Eelderwolde, De Punt, De Groeve en Zuidlaarderveen) niet op deze hoge ruggen liggen. De tussen de ruggen gelegen beekdalen zijn relatief leeg met betrekking tot archeologische vindplaatsen en historische (landschaps)elementen.

Landschapskaart

De archeologische landschapskaart (afb. 6) bouwt voort op de landschappelijke kaarten uit het LOP. Deze en andere gegevens over bodemopbouw, geologie en landschap zijn verwerkt in een verwachtingsmodel. Op basis daarvan is per landschapseenheid aangegeven in welke mate deze in het verleden bruikbaar was voor de mens. Zo is systematisch voor het gehele grondgebied van de gemeente een beeld opgebouwd van de kans dat daar archeologische resten in de bodem aanwezig zijn. Het is binnen de beroepsgroep gebruikelijk om de trefkans op archeologische vondsten aan te duiden in drie klassen: lage verwachting, middelhoge verwachting en hoge verwachting. Deze indeling zegt puur iets over de kans op aanwezigheid van archeologische sporen en/of vondsten, niet over de eventuele kwaliteit daarvan.

Op deze kaart springen de vier zandruggen⁴ binnen de gemeente wederom in het oog als plekken met een hoge trefkans op archeologische vondsten. De tussen de ruggen gelegen beekdalen kennen een veel lagere trefkans, maar door de vochtige omstandigheden zijn de conserveringsomstandigheden hier veel beter. Dat wil dus zeggen dat als er iets in de bodem zit, dit waarschijnlijk veel beter bewaard is gebleven dan elders. Daarom zijn de beekdalen aangewezen als Provinciaal Archeologische Belang.

Verspreid over het hele kaartblad komen blauwe vlekken voor. Dit zijn vennetjes, dobbes en andere waterhoudende laagten. Dat waren voor de prehistorische mens aantrekkelijke vestigingsplaatsen en ook hier geldt dat het vocht kan hebben gezorgd voor goed bewaarde archeologische resten.

Op basis van archiefonderzoek is op ongeveer twintig locaties door middel van een raster aangegeven dat de bodem in latere tijd dusdanig is verstoord dat de kans op intacte archeologie fors is afgenomen.

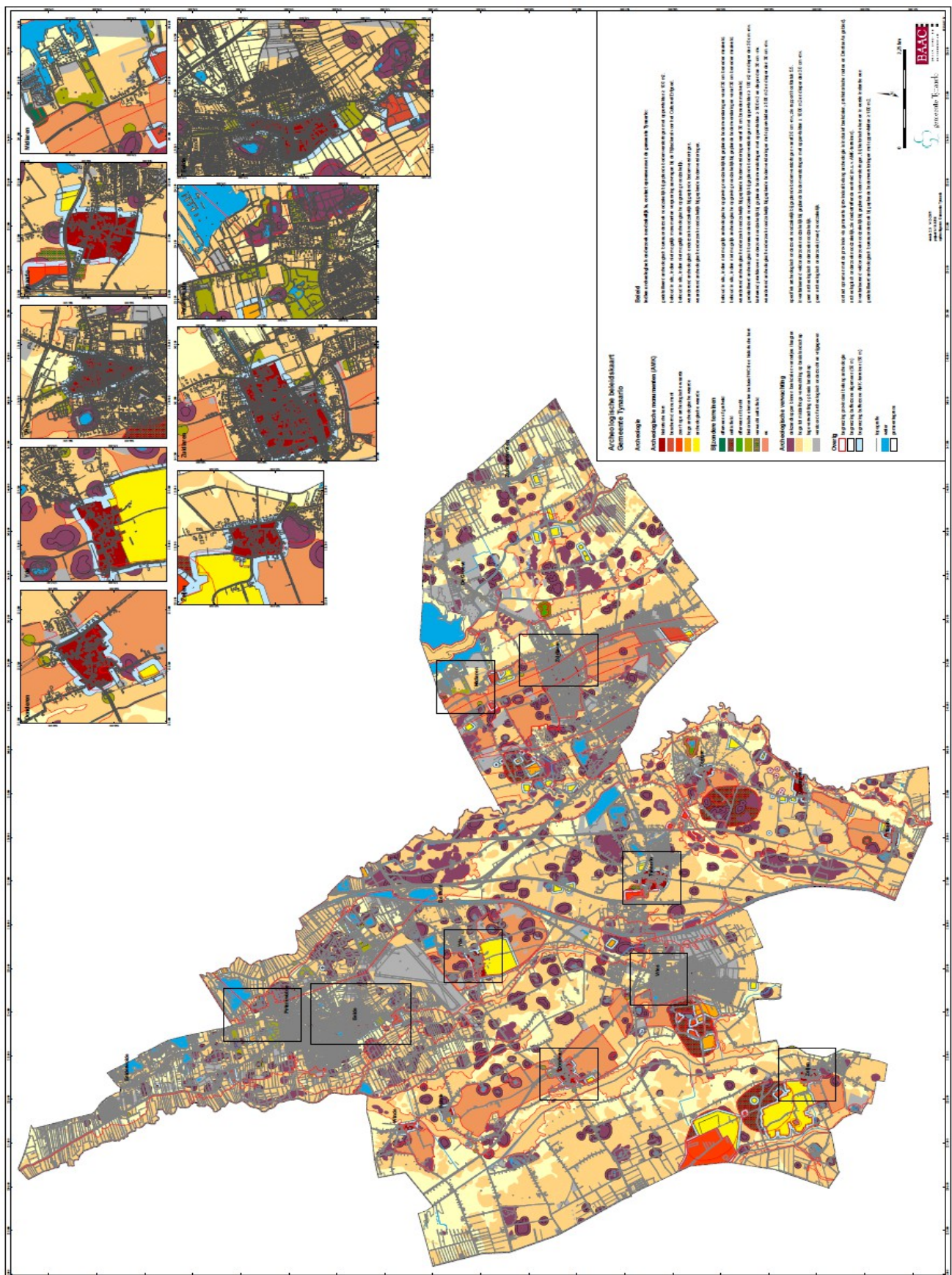
Het oostelijke deel van de gemeente vertoont een afwijkend beeld. Het gebied ten zuiden van het Zuidlaardermeer is een veenkoloniale ontginningsvlakte, met een overwegend lage archeologische verwachting. In de ondergrond bevinden zich echter resten van het beekdal van de (oer-)Hunze, opduikende zandkoppen en de eerder genoemde vennetjes & dobben.

⁴ Van west naar oost: de Ruggen van Zeijen, Donderen, Tynaarlo en de Hondsrug.

Beleidskaart

De beleidskaart (afb. 7) is een samenvoeging van de hier boven beschreven twee kaarten. Op basis van een analyse van de te verwachten en bekende archeologische resten per legenda-eenheid zijn zoveel mogelijk eenheden samengevoegd om tot een werkbaar geheel te komen. Zo zijn bij voorbeeld alle zones met een middelhoge en die met een hoge archeologische verwachting samengevoegd, omdat we daar op dezelfde wijze mee om gaan.

Aan iedere legenda-eenheid is vervolgens een beleidsmatig advies gekoppeld. Uitgangspunt daarbij is “streng waar het moet en soepel waar het kan”. De adviezen variëren daarom van ‘geen archeologisch onderzoek nodig’ (reeds onderzochte terreinen en gebieden met een lage archeologische verwachting of waarvan de bodem reeds verstoord is) tot ‘streven naar behoud *in situ*’ (bekende vindplaatsen van zeer hoge archeologische waarde). Op basis van deze kaart zou iedere burger of andere partij zelf in hoofdlijnen moeten kunnen bepalen of archeologisch onderzoek op een bepaalde locatie nodig is en wat de eerste vervolgstap zou moeten zijn.

Afb. 7: De beleids- en advieskaart. Voor een grotere versie zie deel B, bijlage 3.

Gemeentelijk archeologisch beleid en de relatie met het bestemmingsplan

Visie

De gemeente Tynaarlo heeft een rijk verleden. Dit komt niet alleen tot uiting in een gevarieerd cultuurlandschap, maar ook onder de grond in de vorm van archeologische resten. Dat zijn overblijfselen van allerlei vormen van bewoning van onze gemeente, van de Steentijd tot de Tweede Wereldoorlog aan toe. Het risico bestaat dat het archeologische deel van ons culturele erfgoed in de verdrukking raakt door dat het niet of nauwelijks zichtbaar is. De gemeente streeft er dan ook naar om het cultureel erfgoed volwaardig mee te laten wegen in alle ruimtelijke ontwikkelingen.

De structuurvisie Archeologie en de bijbehorende archeologische beleids- en advieskaart zijn bedoeld om bescherming op maat te bieden en alle betrokken partijen in een vroeg stadium te informeren over archeologische waarden die een rol zouden kunnen spelen, indien op een locatie een ontwikkeling gepland wordt. Het streven is dus om waardevolle vindplaatsen zoveel mogelijk te behouden en eventueel nog niet bekende vindplaatsen vroegtijdig op te sporen, zonder grote delen van de gemeente 'op slot' te zetten. Het uitgangspunt is steeds; *streng waar het moet, soepel waar dat kan.*

Archeologisch beleid, onderzoeksverplichting en vrijstellingen.

De archeologische beleids- en advieskaart geeft voor het gehele gemeentelijke grondgebied een indeling van het archeologisch belang aan. Het is een onmisbaar instrument om archeologisch beleid te kunnen voeren als gemeente. Niet alleen heeft de gemeente nu zelf een kaart die gebruikt kan worden om te toetsen of er rekening gehouden dient te worden met archeologische waarden op een bepaalde plek, ook de burger of ondernemer kan nu zich op voorhand informeren over eventueel te verwachten archeologisch onderzoek (en dus vroegtijdig rekening houden met de kosten daarvan).

Op de beleids- en advieskaart wordt onderscheid gemaakt in bekende archeologische vindplaatsen en zones met een hoge trefkans op archeologische waarden (verwachtingsgebieden). Voor de bekende vindplaatsen geldt dat zoveel mogelijk gestreefd wordt naar het behoud van de aanwezige resten in de bodem. In de verwachtingsgebieden dient, voorafgaand aan bodemingrepen, verkennend onderzoek uitgevoerd te worden naar eventuele vindplaatsen. Niet iedere bodemingreep heeft echter evenveel impact en daarom wordt veelal gewerkt met onderzoeksvrijstellingen. De onderzoeksvrijstellingen geven aan hoe omvangrijk een project mag zijn en/of hoe diep de bodem ter plekke mag worden verstoord zonder dat daar archeologisch (voor)onderzoek voor nodig is.

Door een op maat gemaakt stelsel van vrijstellingen wordt zo een balans gevonden tussen het belang van de bescherming van het archeologisch erfgoed en het voorkomen van het opleggen van regeldruk aan burgers en bedrijven. De hieronder gepresenteerde vrijstellingen zijn beleidsmatige keuzes, gebaseerd op de adviezen van BAAC (zie deel b), het provinciaal beleid en recent onderzoek van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed naar de effecten van onderzoeksvrijstellingen.

Wettelijke grenzen

De Monumentenwet (1988, herzien in 2007) kent een standaardvrijstelling van archeologisch onderzoek voor projecten kleiner dan 100 m². Dit is een gevolg van een amendement tijdens de kamerbehandeling, waardoor de doorwerking soms botst met de uitgangspunten van de wet (zo geldt deze onbedoeld ook voor bekende archeologische (AMK-) terreinen). De toelichting op de wet stelt dan ook expliciet dat de gemeente beargumenteerd andere grenzen vast mag stellen. Dat moment is nu gekomen. De archeologische beleids- en advieskaart fungeert daarbij als de inhoudelijke onderbouwing.

Huidige situatie

In de bestemmingsplannen sinds 2006 wordt veelal een onderzoeksvrijstelling van 60 m² gehanteerd. Na een inspraakreactie door de provincie op het Bestemmingsplan Eelde-Paterswolde Kern is dit artikel in de meeste recente bestemmingsplannen nagenoeg ongewijzigd toegepast. Hierdoor is bij voorbeeld de beleidsbrief archeologie van de provincie uit juni 2007 nooit doorvertaald in onze bestemmingsplannen. Daarin werden de onbedoelde gevolgen van het wetsartikel gerepareerd: het provinciaal beleid ging vanaf dat moment uit van geen vrijstellingsmogelijkheid (0 m²) op AMK-terreinen in ruil voor een verruiming naar 500 m² daarbuiten.

In de praktijk worden dus vanuit de gemeente vaak strengere eisen gesteld aan archeologisch onderzoek dan strikt noodzakelijk. Dit is zowel voor de burger als de plantoetsers een vervelende situatie. Doordat de strenge regels in het bestemmingsplan opgenomen zijn, kunnen deze helaas niet aangepast worden door middel van een beleidswijziging of het vaststellen van een archeologische verordening.

Provinciaal Archeologisch Belang

Na invoering van de nieuwe Wro heeft de provincie gebieden van Provinciaal Archeologisch Belang (PAB) aangewezen (de beekdalen, essen, Celtic Fields en een aantal specifieke objecten). Aangezien de beleidsverantwoordelijkheid voor archeologie tegenwoordig bij de gemeenten ligt, concentreert de provincie zich nu (inhoudelijk en procedureel) op deze gebieden. In het Programma van Eisen voor de gemeentelijke archeologische kaarten is vastgelegd dat de provincie, ook binnen dit PAB, akkoord gaat met het oprekken van de maximale onderzoeksvrijstelling naar 1000 m².

Gemeentelijk maatwerk

De gemeente Tynaarlo volgt op hoofdlijnen het archeologisch beleid zoals de provincie Drenthe dit de afgelopen jaren heeft gevoerd, maar brengt daarnaast enkele eigen accenten aan. Terreinen met een duidelijk archeologisch belang (o.a. essen en nog niet beschermde Celtic Fields) krijgen een strenger regime (vrijstelling respectievelijk 500 m² en 100 m²), daarbuiten benutten we de door de provincie geboden beleidsruimte (maximaal 1000 m² vrijstelling op middelhoge en hoge verwachtingen). In de meeste gevallen betekent dit een flinke versoepeling ten opzichte van het in de afgelopen jaren gevoerde beleid, zonder het archeologisch erfgoed veel schade te doen (zie onderstaande tabel).

Tabel 2: verhouding voorgesteld beleid ten opzichte van de Monumentenwet en bestaande situatie

Categorie	Afbeelding	BP bestaand	Mon.wet	voorstel beleid
AMK- wettelijk beschermd	8	0	0	0
AMK-historische kern	9	60 m ²	100	100

AMK- overig + <i>Celtic Fields</i>	3	0	100	0 (30)⁵
Essen	10	60	100	500
Hoge arch. verwachting	11	60	100	1000
Middelhoge arch. verwachting	12	60	100	1000
Lage arch. Verwachting	13	vrij	100	vrij
Voordes en zandkoppen	14	n.v.t.	100	100

Afb. 8. Hunebed te Zeijen, wettelijk beschermd

Afb. 9. De Brink van Taarlo, historische kern

Afb. 10. De es van Midlaren (rond 1925, op de achtergrond de hunebedden D3 en D4)

Afb. 11. Taarlosche Veld, een zone met een hoge archeologische verwachting.

Afb. 12. Het Zeegser Loopje, een zone met een middelhoge archeologische verwachting.

Afb. 13. Veeweidegebied ten zuiden van De Groeve, zone met een lage verwachting .

⁵ De 30 m2 geldt in het geval van vergunningsvrije bouwwerken

Afb. 14. De (gereconstrueerde) voorde over de Maslout tussen Vries en Zeijen

H4 Organisatorische uitwerking:

De uitvoering van het archeologiebeleid is geïntegreerd in het ruimtelijk beleid en is daarom ondergebracht bij de afdeling Beleid en Regie. Qua organisatie zijn een aantal taken te onderscheiden:

Procesmatig

Er dient geborgd te worden in de organisatie dat:

- De archeologische beleids- en advieskaart regelmatig geactualiseerd wordt.
- De informatie uit deze structuurvisie en de bijbehorende kaartbijlagen via de website van de gemeente te raadplegen zijn,
- De archeologische waarden op de juiste wijze in de bestemmingsplannen worden opgenomen,
- De archeologische beleids- en advieskaart in de gemeentelijke systemen opgenomen wordt als toetsings- en beoordelingskader,
- Er voldoende inhoudelijke archeologische kennis beschikbaar is.

Beleidsmatig en inhoudelijk

- het beoordelen van en adviseren over initiatieven,
- het beoordelen van onderzoeksrapporten en Programma's van Eisen voor onderzoek ,
- het vroegtijdig inbrengen van archeologie als aandachtspunt in ruimtelijke projecten.
- het organiseren van de interne en externe communicatie over archeologie en het gemeentelijke archeologiebeleid.

Ruimtelijke doorvertaling

Vanaf het moment van vaststellen van deze structuurvisie archeologie zal in alle nieuwe bestemmingsplannen de archeologische beleids- en advieskaart worden verwerkt. Het bestemmingsplan wordt het belangrijkste instrument voor het beschermen van het archeologische erfgoed in onze gemeente, zoals dat ook expliciet genoemd wordt in de gewijzigde Monumentenwet.

Instrumentarium

In de meeste gevallen zal dit plaatsvinden in de vorm van één of meer dubbelbestemmingen archeologie, afhankelijk van het aantal en soort archeologische waarden dat binnen het desbetreffende bestemmingsplan aanwezig is. Het is niet de bedoeling om alle individuele legenda-eenheden van de beleidskaart een eigen dubbelbestemming te geven, dit zou immers leiden tot een onoverzichtelijk geheel. De diverse legenda-eenheden worden op basis van de aldaar geldende onderzoeksvrijstelling samengevoegd tot ten hoogste 5 dubbelbestemmingen (Archeologische Waard 1 t/m 5). Iedere dubbelbestemming krijgt in de regels een op maat gemaakt beschermend regime, variërend van een bouwverbod op zeer waardevolle bekend vindplaatsen tot een aanlegvergunningenstelsel met (ruime) vrijstellingen op gebieden met enkel een archeologische verwachting.

Planning

Het vernieuwde archeologiebeleid wordt in het nieuwe Bestemmingsplan Buitengebied voor het eerst naar een bestemmingsplan vertaald. Daardoor wordt meteen voor ongeveer 70 % van het gemeentelijke grondgebied de archeologische bescherming ruimtelijk geborgd. Het Bestemmingsplan Buitengebied is momenteel in voorbereiding en dient voor 1 juli 2013 vastgesteld te zijn.

Daarnaast zal archeologie als volwaardig element worden meegenomen in alle nieuwe bestemmingsplannen en herzieningen. Doordat bestemmingsplannen een geldigheid van 10 jaar hebben, kan het op deze wijze echter nog jaren duren voor het gehele grondgebied afdoende archeologisch beschermd is. Daarom kiezen we ervoor om een

Facetbestemmingsplan Archeologie te maken en daarmee de archeologische bescherming in één stap te regelen voor alle overige bestemmingsplannen. Dit heeft tevens het voordeel dat de te strenge artikelen in sommige eerdere bestemmingsplannen feitelijk worden overschreven. Het facetbestemmingsplan zou in de tweede helft van 2013 gereed kunnen zijn.

Relatie met de Monumentenverordening

De archeologische paragrafen uit de bestaande monumentenverordening fungeren als vangnet voor de archeologische waarden in gebieden waar in het bestemmingsplan nog geen archeologische bescherming is opgenomen. In de praktijk is het zelden noodzakelijk hier gebruik van te maken, maar er is geen reden om dit instrument niet in stand te houden. De inwerkingtreding van de structuurvisie archeologie betekent wel dat er enkele, voornamelijk redactionele, wijzigingen in de verordening nodig zijn. Deze gewijzigde verordening wordt daarom tegelijk met de structuurvisie ter inzage gelegd en aan de gemeenteraad voorgelegd.

Financiële gevolgen

Kosten van archeologisch onderzoek

Het uitgangspunt van zowel het verdrag van Malta als de Monumentenwet 1988 is dat archeologische resten indien mogelijk in de bodem moeten blijven zitten en dat, indien dat niet mogelijk is, de initiatiefnemer betaalt. De directe kosten van archeologisch onderzoek zijn, behalve waar de gemeente zelf de ontwikkelende partij is, in principe dus niet voor de gemeente. De gemeente creëert via het bestemmingsplan een instrumentarium (dubbelbestemmingen archeologie) om de archeologische onderzoeksplicht (en dus ook de bijbehorende kosten) bij de initiatiefnemer neer te leggen.

Juist door archeologie vroeg in het planproces te betrekken zullen we, ook in financiële zin, minder vaak verrast worden.

Wel is het zo dat de gemeente de eerst aangesproken partij is bij toevalsvondsten in bijvoorbeeld gebieden met een lage archeologische verwachting of projecten die binnen de onderzoeksvrijstelling vallen. In de praktijk blijkt dit hoogstens 1 a 2 keer per jaar voor te komen. Aangezien het meestal kleinschalige (nood)onderzoeken (€ 1500- a 2000,- per geval) betreft kan daar een incidentele oplossing voor worden gevonden.

Kosten deskundigheid

Voor het beoordelen van en adviseren over bouwplannen, Programma's van Eisen en archeologische projecten is inhoudelijke archeologische expertise nodig. Deze kennis is niet structureel beschikbaar binnen het gemeentelijk apparaat en zal moeten worden ingehuurd.

De kosten hiervan worden geschat op circa € 20.000 per jaar en zijn opgenomen in de begroting/meerjarenperspectief.

Kosten opstellen Facetbestemmingsplan Archeologie

De te verwachten kosten bestaan met name uit de inhuur van een bestemmingsplanbureau voor het maken van de plankaarten. De gemeentelijke archeologisch adviseur (zie hierboven) zal ook ingezet kunnen worden voor het opstellen van de toelichting en de bestemmingsplanregels. Vanuit het reguliere programma is hier in principe ruimte voor.

Literatuur:

Gemeente Tynaarlo, in voorbereiding. *Woonvisie* (ontwerp-structuurvisie). Gemeente Tynaarlo, Vries

Monumentenwet 1988, *Tekstuitgave Monumenten en Archeologie 2008*, Kluwer, Alphen aan de Rijn.

Nationale Onderzoeksagenda Archeologie. www.noaa.nl, projectgroep NoaA/RCE

Provincie Drenthe, 2010. *Omgevingsvisie Drenthe*. Assen.

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek / Royal Haskoning, 2003. *Archeologie en bestemmingsplannen. Juridisch-planologische mogelijkheden voor de bescherming van archeologische waarden*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek & Royal Haskoning, Utrecht.